

CHRISTER GRANEGÅRD

Norska polistrupper i Sverige

Förberedelser och beslutsfattande på svensk sida vid
polistruppernas tillkomst 1943

I

Redan kort tid efter den tyska ockupationen av Norge i april 1940 började värnpliktiga norrmän söka sig utomlands för att få militärutbildning och delta i världskriget på andra fronter. Samtidigt tog sig ett stigande antal norska flyktingar till Sverige, de flesta utan något på förhand givet tillstånd.¹ En del kom i avsikt att taga sig vidare till utlandet, en del för att fortsätta till Nordnorge där det norska motståndet pågick längre än i söder, men de flesta torde ha kommit i avsikt att undgå kriget och ockupationen i hemlandet. Bland dessa flyktingar fanns åtskilliga i värnpliktig ålder.

Sverige skärpte emellertid snart inresevillkoren och i juni 1940 meddelade utrikesminister Günther att Sverige »av hänsyn till Tyskland måtte förhindra att hela norska arméer kom genom Sverige för att sättas in i Nordnorge».² Det förekom dock att hela militära förband, främst ifrån östra Norge, tog sig till Sverige för att interneras hellre än att bli tillfångatagna av tyskarna.³ Dessa militärer, vilkas antal uppgick till mellan 5.000

¹ Sveriges förhållande till Danmark och Norge under krigsåren, 1945, s. 89.

² Norges forhold til Sverige under krigen 1940-1945, I, 1947, s. 49, dok.nr 24.

³ Norges krig 1940-45, II, 1948, s. 456.

och 6.000 man, släpptes emellertid efterhand och återvände i de flesta fall till Norge.⁴

Sedan de flesta civila flyktingar under sommaren 1940 återvänt till Norge, tilltog flyktingströmmen till Sverige åter på hösten efter ökade tyska krav på befolkningen. Många var män i värnpliktig ålder. Sedan deras möjligheter att taga sig vidare till de norska styrkor, som var under utbildning i England och Kanada, hade stoppats av tyskarna ökade snabbt flyktingsskaran i Sverige. Sammanlagt kom efter sommaren 1940 cirka 52.000 norrmän till Sverige.⁵

De flesta flyktingarna kom till Stockholm. Där liksom i övriga delar av Sverige fick de vanligen gå utan arbete.⁶ Både de svenska myndigheterna och den norska Londonregeringen insåg snart att detta var ett förhållande, som var högst otillfredsställande. Därför upprättades en särskild mottagningsstation, där man bl.a. företog läkarkontroll och registrering innan nyankomna flyktingar utplacerades i olika arbeten.⁷ De arbeten, som tilldelades norrmännen, var emellertid nya för många, och en känsla av nationell överksamhet spred sig.⁸ För en del ledde detta till konfliktsituationer med den svenska polisen. Under 1942 väcktes därför olika förslag på norsk sida i syfte att ge flyktingarna i värnpliktig ålder, vilka var i majoritet, någon form av militär utbildning. Förslagen hur denna utbildning skulle utformas var många. Planerna konkretiserades emellertid under 1943 och en utbildning, först i mycket blygsam omfattning, kunde påbörjas under beteckningen »polisutbildning» på olika avsidesliggande platser i landet. Förgrundsgestalt i detta arbete

---

⁴ Norges forhold . . . , II, 1948, s. 131, dok.nr 320 och s. 156, dok.nr 341.

⁵ Instilling fra Undersøkelsskommissjonen, VI, 1947, s. 155.

⁶ Norges krig 1940-45, II, s. 467.

⁷ Ibid., s. 468 f.

⁸ ØRVIK, Norsk militær i Sverige 1943-1945, 1951, s. 10 ff.

på svensk sida var chefen för Statens kriminaltekniska anstalt, docent Harry Söderman.⁹

I samma takt som Tyskland led motgångar på krigsskådeplatserna, ökades den svenska regeringens beredvillighet att gå norrmännen till mötes och på våren 1945 fanns det i Sverige omkring 13.000 mer eller mindre militärt utbildade norrmän. De insattes dock först efter Tysklands kapitulation i Norge och kom därför aldrig i strid med de tyska trupperna där.

Vid utforskandet av dessa s.k. polistrupper tillkomst har jag haft stor nytta av Harry Södermans arkiv,¹⁰ överste Bengt Rudlings privatarkiv samt en del material i det svenska utrikesdepartementets arkiv. Av litteraturen i denna fråga har en uppsats av den norske historikern Ole Kristian Grimnes, publicerad i första bandet av serien »Norge og den annen verdenskrig», varit särskilt betydelsefull. Nils Ørviks bok »Norsk militær i Sverige 1943–1945» belyser främst det första utbildningsskedet och Södermans bok »Skandinaviskt mellanspel», ger kunskap om det arbete där han själv deltog.

Jag har, i motsats till Grimnes, nästan helt koncentrerat mig till agerandet och beslutsfattandet på den svenska sidan och skall om möjligt täcka de luckor, som Grimnes där lämnat öppna.

En central frågeställning är: På vilket plan och genom vem togs kontakterna mellan Norge och Sverige? Ett frågekomplex, som är mycket viktigt men också svårbesvarat med det material som finns tillgängligt, är följande: Hur var samarbetet mellan de svenska personer och myndigheter, som främst kom i beröring med utbildningen av norrmännen? Vilken var deras information? Hur fattades besluten?

---

⁹ En liknande utbildning, fast i mindre omfattning, påbörjades ungefär samtidigt av danska flyktingar i Sverige. Denna verksamhet behandlas i en kommande avhandling av fil. lic. Ulf Torell.

¹⁰ Harry Södermans arkiv förvaras på Riksarkivet (RA).

Innan försök göres i uppsatsens slut att besvara dessa frågor, kommer redogörelser att lämnas för de olika vägarna för utbildning av värnpliktiga norska flyktingar i Sverige. Det innebär, att samtidigt som uppsatsen i huvudsak är kronologiskt disponerad så ägnas ett avsnitt åt vardera av de viktigaste militära eller halvmilitära utbildningslinjerna (avsnitt 3–5).

För att underlätta frågornas behandling och för att få komplement till övrigt material har jag intervjuat ett antal i ärendet deltagande – eller väl insatta personer.¹¹

2

Redan 1942 diskuterades på norsk sida flera olika förslag till utbildningslinjer för de värnpliktiga flyktingarna i Sverige. Dessa var en s.k. hälso- eller militärmedicinsk linje, som innebar militär klassificering för eventuell senare militärutbildning, en polisutbildningslinje samt en förberedande militär utbildningslinje.¹ Planerna och förslagen var emellertid ännu mycket vaga till sin utformning, men alla var de dock tänkta att leda till en utbildning med ett mer eller mindre utpräglat militärt innehåll. Ytterligare en utbildningsform diskuterades under hösten 1943. Tanken var att i stora arbetsläger samla norska flyktingar, där de en del av dagen skulle ägna sig åt bl.a. skogs- och vägarbete, medan resten av dagen skulle avsättas till olika former av militära övningar. Bl.a. var chefen för arbetsmarknadskommissionen, Arthur Thomson, positiv till detta förslag. Vid ett möte i mitten av oktober mellan norska och svenska representanter, förföll dock denna plan, då man fann att den utbildningsform,

---

¹¹ Dessa intervjuer, som är ganska omfattande och i huvudsak utförda per brev, förvaras hos författaren.

¹ BORCHGREVINK, Polititroppene i Sverige 1943–1945, 1968, s. 6 och ØRVIK, s. 16 f.

som Harry Söderman lanserade var mera framkomlig.² Oberoende av vilken form av utbildning som skulle påbörjas, var problemet hur man skulle kunna undvika att komma i konflikt med den svenska neutralitetspolitiken. Den norske försvarschefen hade redan under våren 1942 bett legationen i Stockholm att undersöka möjligheterna till en reguljär militär utbildning i Sverige.³ En major vid legationen, Ørnulf Dahl, fick i mitten av september samma år en uppmaning från försvarschefen att leda arbetet med en förberedande militär utbildning av flyktingarna.⁴ Dahl, som vid denna tid arbetade på underrättelse-sidan⁵ och ledde den hemliga militära förbindelsen med Norge, lär »gång på gång» ha fört militärutbildningsfrågan på tal med en svensk kontaktman vid försvarsstaben. Detta ledde dock inte till något resultat.⁶ Denne kontaktman skulle ha varit dåvarande majoren Carl Petersén, som tjänstgjorde vid försvarsstabens underrättelseavdelning.⁷ Dahl förnekar emellertid själv att han haft dessa kontakter beträffande en militärutbildning av flyktingarna. Han uppger emellertid att hans kontaktman vid försvarsstaben i andra frågor var just major Petersén, och han förmodar att ledningen i försvarsstaben hölls underrättad om deras samarbete.⁸ Dahl upprättade även ett PM daterat 29 januari 1943 vari möjligheterna för en norsk militärutbildning togs upp.⁹ Huruvida Dahl haft kontakt med Petersén i polisutbildningsfrågan är alltså osäkert, däremot är det tydligt att major Dahl

---

² Samtal med dr A. Thomson den 17/8 1970, GRIMNES, Opptakten til de norske polititropper i Sverige. Artikel i serien Norge og den annen verdenskrig: Mellom nøytrale og allierte, 1968, s. 154 ff., samt brev från cand. philol. O. K. Grimnes till förf., dat. 21/11 1969.

³ ØRVIK, s. 16.

⁴ GRIMNES, 1968, s. 123.

⁵ Brev från nuv. generalmajor Ø. Dahl till förf., dat. 5/1 1970.

⁶ GRIMNES, 1968, s. 124.

⁷ Brev från cand. philol. Grimnes till förf., dat. 21/11 1969.

⁸ Brev från generalmajor Dahl till förf., dat. 5/1 1970.

⁹ GRIMNES, 1968, s. 123 f.

varit engagerad i detta arbete. De förberedelser, som gjordes vid denna tidpunkt (1942), kan dock inte tillmätas något större värde liksom man inte heller får övervärdera ett eventuellt samarbete mellan Dahl och Petersén.

Det kom även antydningar från »högststående militärt håll» i Sverige att man för norsk räkning kunde lägga upp depåer med bl.a. uniformer och vapen.¹⁰ Även dessa kontakter synes emellertid ha varit av begränsat värde för norrmännen. Troligen har samtalen rört sig om åtgärder vid ett eventuellt tyskt bakslag.

Under 1942 framfördes dessutom flera förslag av norska officerare om en reguljär militärutbildning bland flyktingarna i Sverige. Deras högre militära chefer ansåg dock förslagen ogenomförbara med hänsyn till Sveriges dåvarande hållning och den allmänna krigssituationen.¹¹ Några mera konkreta militära utbildningsplaner utvecklades därefter inte förrän under senare delen av 1943 genom utbildning av den s.k. reservpolisen, som kom att utgöra en logisk fortsättning av den militärmedicinska linjen. Säkert skulle det ha kunnat försvåra allt vidare samarbete om man inte gick varsamt fram med de svenska myndigheterna.

Det återstod alltså att arbeta på de båda övriga utbildningslinjerna, som även de, om än inte lika snabbt och lika långtgående, syftade till någon slags militär utbildning. På norskt håll var man alltså redan tidigt ganska ense om målet medan däremot medlen att nå detta mål var högst olika.

3

Den militärmedicinska utbildningslinjen

Skulle det vara möjligt att ge de norska flyktingarna någon form av militär utbildning var det nödvändigt att få en kontroll över var männen i värnpliktig ålder befann sig i Sverige. Dessa var

¹⁰ Ibid., s. 124.

¹¹ ØRVIK, s. 17.

dessutom i majoritet bland flyktingarna.¹ Den registrering, som skett av samtliga flyktingar vid deras ankomst till Sverige, hade under de gångna åren i flera fall blivit inaktuell. Den första uppgiften blev därför att företaga en ny registrering och det gällde då främst de män, som var i värnpliktig ålder.²

I månadsskiftet januari–februari 1943 organiserades under ledning av en norsk major, Lauritz G. Bryhn, ett registreringskontor kallat personalkontrollen. Bryhn, som övertagit Dahls arbete med militärutbildningsfrågorna, fick som lokala medhjälpare i de distrikt, där det fanns norrmän ett antal s.k. lenstillitsmän.³ Personalkontrollens viktigaste uppgift blev alltså nu att söka upp och registrera alla norrmän i värnpliktig ålder för att använda detta som underlag vid en senare eventuell militärutbildning. Skulle de svenska myndigheterna motsätta sig detta, kunde registreringen vara av värde för att vid ett förändrat läge i Norge hindra en oorganiserad flykt tillbaka. Man skulle då kunna samla norrmännen i läger i väntan på att de i organiserade former skulle kunna ta sig tillbaka till Norge.⁴ Registreringen kom igång i mitten av mars, och därmed hade norrmännen fått en god grund att i fortsättningen bygga vidare på.

Personalkontrollen, som alltså tillkom helt på norskt initiativ, organiserades på ett sådant sätt att dess reella syften skulle kamoufleras inför de svenska myndigheterna. Officiellt skulle den liksom lenstillitsmännen tillhöra det norska flyktingkontoret och skulle utåt uppträda som en del av den civila norska flyktingadministrationen i Sverige. Reellt sorterade emellertid personalkontrollen under den norske militärattachén i Stockholm och gick i ekonomiskt hänseende till alla delar över dennes

---

¹ Norges krig 1940–45, II, s. 479. Jfr även GRIMNES, Et flyktingesamfunn vokser fram. Nordmenn i Sverige 1940–45, 1969, s. 172.

² ØRIVK, s. 19 och GRIMNES, 1968, s. 128.

³ GRIMNES, 1968, s. 128.

⁴ Ibid., s. 129.

budget.⁵ Personalkontrollen och dess lenstillitsmän tjänade naturligtvis också ett civilt syfte genom att de blev kontaktled mellan flyktingarna runtom i landet och flyktingkontoret i Stockholm. Det blev därför detta argument, som sköts i förgrunden av norrmännen då planen presenterades för svenskarna. Från svensk synpunkt måste det emellertid också ha varit av värde att en bättre kontroll över flyktingarna erhöles. Av denna orsak ställdes därför bl.a. svenska arbetsförmedlingar och landsfiskaler till norrmännens förfogande för att underlätta deras arbete.⁶

Samtidigt som norrmännen valt att närma sig det militära utbildningsmålet stegvis, hade de också redan från denna första början slagit in på en väg, som skulle komma att utmärka hela det norska polisutbildningsarbetet. De svenska myndigheterna skulle inte informeras mer än vad som var nödvändigt för att arbetet skulle avancera. Ännu var emellertid planerna för fortsättningen mycket dunkla och de uttryck det första arbetet tog sig var mer ett tillfälligheternas spel än resultatet av välplanerade förberedelser.

Någon aktivering av flyktingarna själva var personalkontrollen emellertid inte. Från ansvarigt norskt håll hade man visserligen redan tidigare försökt sig på vissa övningar av militär art vid mottagningsstationerna, såsom marsch- och konditionsträning, men detta var helt naturligt av mycket ringa värde.⁷ Vissa norrmän gick med i svenska skytteföreningar, men den svenska säkerhetstjänsten satte på ett flertal platser stopp för denna möjlighet att få skjutträning.⁸ Hänsynen till den svenska neutraliteten och krigssituationen hade dittills, trots personalkontrollen, varit ett hinder för de norska myndigheterna, som inte vågat

---

⁵ GRIMNES, 1969, s. 162 f.

⁶ Ibid., s. 163.

⁷ Ibid., s. 52.

⁸ Ibid., s. 164 f.

sig på några mera omfattande aktioner för att aktivera flyktingarna i militärt syfte. Krigssituationen ute i världen förändrades emellertid radikalt kring årsskiftet 1942/43. Tyskland led svåra motgångar både i Nordafrika och på östfronten. Därmed förbättrades de yttre förutsättningarna för en norsk militärutbildning i Sverige.

I början av 1942 hade från norsk sida framförts ett förslag om att de värnpliktiga norska flyktingarna skulle militärmedicinskt klassificeras dvs. graderas efter sin militära duglighet.⁹ Men just på grund av det politiska klimatet hade förslaget endast stannat på papperet. På ett möte i London den 20 januari 1943 med bl.a. ledande norska politiker närvarande, framfördes det däremot ännu en gång. Inställningen på den svenska sidan betraktades dock fortfarande som osäker och det bestämdes att en representant för de norska läkarna i Sverige, som var med på mötet, Hans Jacob Ustvedt, skulle »sondera terrängen» innan några praktiska åtgärder vidtogs.¹⁰ I februari tog Ustvedt de kontakter, som skulle utröna den svenska inställningen. Det är osannolikt att han kontaktade ledande svenska politiker, men däremot hade han den 23 februari ett långt samtal med generaldirektören i medicinalstyrelsen, Axel Höjer, vilken skulle komma att bli en av nyckelpersonerna i detta inledningsskede. Höjer ställde sig positiv till förslaget om militär läkarundersökning av norr-männen och trodde även att de svenska myndigheterna skulle vara välvilligt inställda.¹¹ Han hade överenskommit med Ustvedt att vid kontakter med andra svenskar kamouflera det egentliga syftet, dvs. upprättandet av någon slags militär styrka.¹² Höjer och Ustvedt menade även att »det hela skulle gå så decentraliserat till som möjligt» för att undvika en tysk reaktion. Själv hade Höjer vid denna tid en så gott som daglig kontakt med

⁹ KREYBERG, i Sanitetsnytt nr 1, Oslo 1968, s. 49 ff. och ØRVIK, s. 17 f.

¹⁰ KREYBERG, s. 53 ff. Här lämnas ett mycket utförligt referat av mötet.

¹¹ Ibid., s. 63 f.

¹² Brev från med. dr A. Höjer till förf., dat. 9/11 1969.

socialministern, Gustav Möller,¹³ som skulle komma att bli en av centralgestalterna på den svenska sidan vid polistruppernas tillkomst. Förutom med Höjer torde Ustvedts kontakter med svenskarna mest ha varit av sonderande slag och något egentligt arbete för att utveckla och sätta i verket den norska planen gjorde Ustvedt aldrig.

Ustvedt hade emellertid även andra uppgifter att sköta i Sverige och i början av mars 1943 överlät han därför arbetet med den militärmedicinska planen till två andra läkare, som just flytt till Sverige. Dessa var Carl Semb, som blev den egentlige ledaren på norsk sida i det fortsatta utvecklingsarbetet, samt Kristian Kristiansen.¹⁴ Det var först nu genom dessa båda, som det på allvar började hända något med den norska planen. Officiellt saknade de svenska myndigheterna vetskap om de norska avsikterna, men flera svenskar bör dock ha känt till dem genom de efterforskningar Ustvedt företagit.

Carl Semb började genast utarbeta en egen plan. Redan i slutet av mars kunde han efter kontakter med både norska och svenska instanser lägga fram sitt förslag till s.k. hälso- och vaccinationsplan.¹⁵ Denna byggde visserligen på den tidigare militärmedicinska planen men gick betydligt längre i militärt avseende. Tidigare var ju avsikten endast att göra en klassificering av flyktingarna, men nu skulle enligt Semb detta endast utgöra *en* del i hans plan.

I korthet innebar Sembs plan att alla värnpliktiga flyktingar skulle inkallas till s.k. hälsoläger i mellan två och tre veckor, där de skulle genomgå den tidigare planerade undersökningen för att kunna indelas i olika militära lämplighetsgrader. Förutom detta skulle emellertid en förberedande militär utbildning ske i

---

¹³ Ibid.

¹⁴ ØRVIK, s. 20 och GRIMNES, 1968, s. 131.

¹⁵ ØRVIK, s. 22 och GRIMNES, 1969, s. 166.

lägren.¹⁶ Denna skulle dels vara praktisk i form av exercis och vapenlös träning i anfall och försvar, dels rent teoretisk genom föredrag i militära ämnen.¹⁷ Det var emellertid främst den praktiska delen som kom att stå i förgrunden för Sembs intresse.¹⁸

Registreringsarbetet via personalkontrollen började i mitten av mars, och därifrån etablerades ett nära samarbete med det organ, hälsokontoret, som upprättades av norrmännen med Semb som chef.¹⁹

Planen kunde emellertid inte realiseras utan att kunskap om de berörda svenska myndigheternas inställning inhämtades. Tidigare hade myndigheterna fått arbeta hårt för att skaffa flyktingarna läger att bo i och arbete, och nu skulle alltså detta arbete delvis rivas upp genom samlingarna i hälsolägren. Axel Höjer kom att spela huvudrollen på den svenska sidan. Han hade stått i nära kontakt med Semb under utarbetandet av dennes plan och var med stor säkerhet den ende svensk i ledande ställning, som var fullt införstådd med vad hälsoplanen innebar då dess huvudlinjer var klara i slutet av mars.²⁰ Då Semb i början av april ville förvissa sig om inställningen hos svenskarna innan hans slutliga förslag framlades för den norska regeringen fick han hjälp av Axel Höjer, som livligt understödde Sembs plan.²¹ I ett brev från Semb till chefen för det norska flyktingkontoret den 13 april 1943 säges bl.a. att Höjer har visat »glödande interesse for saken».²²

Det svenska ämbetsverk, under vilket flyktingärenden sorterade, var socialstyrelsen. Dess chef Karl Höjer var broder till Axel Höjer, och detta förhållande var helt naturligt inte till

---

¹⁶ GRIMNES, 1968, s. 131 och ØRVIK, s. 22 f.

¹⁷ Den norske regjerings virksomhet, IV, 1948, s. 57.

¹⁸ GRIMNES, 1969, s. 167.

¹⁹ ØRVIK, s. 21.

²⁰ GRIMNES, 1968, s. 172, not 28 och 29 samt ØRVIK, s. 30 och 45.

²¹ ØRVIK, s. 30.

²² GRIMNES, 1968, s. 172, not 28.

nackdel för norrmännens sak. Säkert hade Axel Höjer därför en inte obetydlig andel i att socialstyrelsen godkände Sembs plan utan större protester, liksom han var delaktig i att arbetsmarknadscommissionen ställde sig välvillig till planen.²³ Innan dessa verk gett sitt godkännande, hade emellertid redan norrmännen ca en månad tidigare rekognoserat och utsett de första lägren.²⁴ De svenska myndigheternas godkännande kom troligen i slutet av maj, efter det att Semb varit i London och lagt fram sin plan för den norska regeringen, som i princip godkände den i mitten av maj.²⁵ Det svenska godkännandet kom dock under förutsättning att inkallelserna skedde med hänsyn till det svenska arbetslivet, där norrmännen blivit en icke oväsentlig faktor.²⁶

I detta skede av utvecklingen hade hälsoplanen ännu inte officiellt förts upp på det svenska regeringsplanet. En orsak härtill kan ha varit att norrmännen var så angelägna om att hemlighålla planens verkliga innehåll. Det har emellertid även berott på att de ämbetsverk, som handhade ärendet, var rätta instanser att vända sig till med hänsyn till det innehåll planen utåt *syntes* ha. När de kom i beröring med Sembs plan, hade emellertid redan det norska förberedelsearbetet kommit långt och de var knappast så välinformerade om dess verkliga innehåll, som skulle krävts för en allsidig bedömning av frågan.

Hälsoplanens innehåll var i allt väsentligt militärt men utåt och inför de svenska myndigheterna framlades den, åtminstone till en början, som en civil medicinsk plan.²⁷ Den hade givetvis även ett sådant rent medicinskt innehåll genom den läkarundersökning, som gjordes av flyktingarna, men den viktigaste orsaken härtill var att undersökningen skulle utgöra grund för en

²³ Se t.ex. ØRVIK, s. 30 och GRIMNES, 1968, s. 134.

²⁴ ØRVIK, s. 31.

²⁵ ØRVIK, s. 32 och Den norske regjerings virksomhet, IV, s. 56.

²⁶ Den norske regjerings virksomhet, IV, s. 56.

²⁷ ØRVIK, s. 45 samt GRIMNES, 1968, s. 132 och 134.

bedömning av flyktingarnas militära duglighet. Det var i stort tre delar i hälsoplanen, som därför var och en krävde sin egen kamouflering. Dessa var 1. den militärmedicinska klassificeringen, 2. det relativt långa uppehållet, 2–3 veckor, i lägren samt 3. den förberedande militära utbildningen, som helt naturligt var svårast att ge en naturlig och oantastlig förklaring.

Att ge kamouflage åt den rent medicinska delen var relativt lätt. Redan då flyktingarna började komma till Sverige hade nämligen både från svenskt och norskt håll betonats den hälso-risk, som många flyktingar utsattes för i de bristfälliga förläggningarna.²⁸ När därför en plan framlades från norsk sida innehållande bl.a. förslag om vaccinering och läkarundersökning, mottogs detta på svensk sida med välvilja. Utformningen av denna medicinska del i Sembs plan, som av norrmännen sades vara civilt motiverad, var emellertid »avpasset etter militære behov og finner først og fremst sin forklaring i disse og ikke i sivile, medisinske behov».²⁹

Även den långa uppehållstiden motiverades med rent medicinska argument. Semb hade nämligen ganska skickligt föreslagit en sådan kombination av vaccin, mot koppor och tyfus, att det var nödvändigt att göra ett uppehåll mellan de olika vaccinationerna för att ej reaktioner skulle uppstå.³⁰ Det var dessutom behövt med läkartillsyn under denna vaccinationsperiod. Detta tillsammans ansåg Semb motivera ett uppehåll i lägren på 2–3 veckor. Mot Sembs vaccinationsförslag vände sig emellertid Axel Höjer, som istället för tyfusvaccinet, som ofta orsakade feber och illamående, föreslog det svagare difterivaccinet.³¹ Denna kombination skulle emellertid enligt Semb endast ha motiverat en veckas lägervistelse, vilket alltså skulle omöjliggöra

---

²⁸ GRIMNES, 1969, s. 167 f.

²⁹ GRIMNES, 1968, s. 132.

³⁰ ØRVIK, s. 26 f. och GRIMNES, 1968, s. 133.

³¹ ØRVIK, s. 27 och 30, GRIMNES, 1968, s. 133 och samtal med dr Höjer 17/11 1969.

varje tillfälle till militärutbildning.³² Enligt Höjer skulle emellertid den av honom föreslagna vaccinkombinationen vara till större nytta för flyktingarna, och de skulle dessutom klara den förberedande militära utbildningen bättre. Någon avsikt att korta av tiden i hälsolägren uppger sig Höjer inte ha haft.³³ Det blev emellertid den av Semb föreslagna kombinationen som kom att användas³⁴ och som alltså var mest fördelaktig ur kamouflagesynpunkt men kanske något mindre lämplig ur rent medicinsk synvinkel.

Även den förberedande militära utbildningen kunde ges en rent civil täckmantel, men de som något litet kände till utbildningen kunde knappast bli övertygade av de norska argumenten. Man påstod nämligen att det var av betydelse att flyktingarna sysselsattes medan de genomgick den medicinska kontrollen. Det bästa sättet härför skulle vara en militär »torrträning».³⁵ Detta var helt naturligt det klart svagaste av de olika argumenten, men tydligen framfördes inga svenska protester vilket antingen berott på att svenskarna inget visste, eller att de helt enkelt inte ville låtsas om att de visste något.

Axel Höjers starka stöd för Sembs hälsoplan torde ha bidragit till att övriga svenska myndigheter accepterade planen. Det tycks emellertid på ett ganska tidigt stadium ha förts fram förslag från norrmän utanför Sembs krets att åtminstone chefen för socialstyrelsen, Karl Höjer, borde informeras om hälsoplanens militära innehåll.³⁶ Brodern Axel Höjer föreslog dock vid ett möte med Semb den 31 mars, att det tills vidare var bäst att planen framställdes som ett rent medicinskt arrangemang. Axel Höjer ville dessutom själv tala med brodern Karl om planen »för att inte väcka den björn som sover», dvs. för att inte norr-

³² GRIMNES, 1968, s. 133.

³³ Samtal med dr Höjer 17/11 1969.

³⁴ GRIMNES, 1968, s. 133.

³⁵ Ibid., s. 134.

³⁶ Ibid., s. 172 not 29.

männen på ett mindre lämpligt sätt skulle framlägga hälsoplanens militära innehåll.³⁷ Troligen förekom dock ingen närmare information från Axel Höjer till brodern Karl under den tid som följde. Den 10 juni föreslog nämligen flyktingchefen Schjødt, som var hälsoplanens formelle ledare, att svenskarna borde informeras även om det som inte tidigare omtalats. Följande dag översändes därför till Karl Höjer ett brev från Schjødt, som denne i sin tur fått ifrån Semb, i vilket omtalades att det i hälsolägren bl.a. skulle hållas föredrag i militära ämnen samt »disciplinære øvelser i forbindelse med gymnastikk».³⁸

Karl Höjer lär inte ha gjort några invändningar efter denna information, men i ett PM daterat 25 juni, fyra dagar efter arbetet i hälsolägren startat, underrättades både utrikesminister Günther och socialminister Möller om att det i lägren skulle genomföras »vissa arrangemang». Karl Höjer medsände även Sembs brev.³⁹

Det har troligen inte kommit några invändningar från statsråden heller, åtminstone inte några som påverkade det vidare utvecklingsarbetet. Detta måste emellertid ha varit den första officiella rapporten till regeringens medlemmar, men den kom alltså flera dagar efter det att hälsoplanen hade satts i verket. Axel Höjer torde dock ha hållit Möller så pass informerad, att Karl Höjers brev inte kom som någon direkt överraskning för honom. Enligt dåvarande försvarsministern Per Edvin Sköld var

---

³⁷ Samtal med dr Höjer 17/11 1969 samt GRIMNES, 1968, s. 172 not 29.

³⁸ GRIMNES, 1968, s. 135.

³⁹ Ibid. Vid samtalet med dr Höjer den 17/11 1969 säger denne att brodern troligen ville »ha ryggen fri» sedan han officiellt genom Schjødts brev erhållit vetskap om vad det reella syftet med hälsoplanen var och därför underrättade Günther och Möller. Detta förefaller vara en trolig förklaring. Även om Karl Höjer genom brodern Axel fått underhandsbesked om avsikten med lägren hade han ju före det norska brevet den 11 juni inte fått någon officiell norsk information och behövde därför knappast heller ställas till ansvar för vetskap om det militära innehållet. Sedan Schjødt sänt sitt brev kom däremot Karl Höjer i en annan och besvärligare situation inför sina överordnade. Detta löste han då genom att lämna dem de informationer han själv fått.

ingen i regeringen informerad om den förberedande militära utbildningen i hälsolägren, »möjligen med undantag av socialministern och kanske något annat statsråd».⁴⁰ Detta bekräftar alltså de tidigare uppgifterna.

Den svenska militärledningen tycks i början ha varit lika dåligt informerad om militärutbildningen som övriga svenska myndigheter.⁴¹ Dåvarande överste, nu general, Ehrensvärd, som var sektionschef vid försvarsstaben uppger att han på bakvägar fick kännedom om lägren, troligen genom officerare vid staber och förband i landsorten.⁴² Därefter orienterades överbefälhavaren general Thörnell och försvarsstabschefen generalmajor Bredberg.⁴³ Dessa informationer har dock knappast kunnat lämnas förrän arbetet i lägren redan startat.

I stort visste alltså inte de berörda svenska myndigheterna vad som försiggick i hälsolägren förrän arrangemangen där redan kommit igång. Det var med andra ord ett i många delar perfekt uppbyggt kamouflage och detta arbetssätt skulle också bli det genomgående draget i de fortsatta norska försöken att få till stånd utbildning av soldater. Det tycks ha uppfattats som den enda möjligheten att närma sig det önskade målet.

Personalkontrollen skulle svara för inkallelserna och den förberedande militärutbildningen medan hälsokontoret handhade lägrens skötsel och den medicinska undersökningen.⁴⁴ Även hälsokontoret sorterade formellt under det norska flyktingkontoret, men liksom personalkontrollen låg det i realiteten under den norske militärinspektören vid legationen i Stockholm.⁴⁵

---

⁴⁰ Brev från f. statsrådet P. E. Sköld till förf., dat. 13/11 1969.

⁴¹ EHRENSVÄRD, I rikets tjänst, 1965, s. 235 och ØRVIK, s. 46.

⁴² Brev från general C. A. Ehrensvärd till förf., dat. 4/11 1969.

⁴³ EHRENSVÄRD, s. 235.

⁴⁴ Den norske regjerings virksomhet, IV, s. 56 f. och GRIMNES, 1968, s. 136.

⁴⁵ ØRVIK, s. 32 och 37 f. samt GRIMNES, 1968, s. 136. Överstelöjtnant Ole Berg hade i april 1943 blivit beordrad att som militärinspektör vid legationen i Stockholm verka för bästa möjliga militärutbildning åt flyktingarna. Se GRIMNES, 1969, s. 340 not 144.

Arbetet i hälsolägren startade den 21 juni och pågick till årskiftet 1943/44. Antalet läger var drygt 40, men den exakta siffran varierar i olika källor. Likaså uppges det flera olika tal för det antal flyktingar som passerade genom lägren, men det bör ha varit mellan 10.000 och 11.000 personer.⁴⁶

4

Polisutbildningslinjen

Hälsoplanen var inget slutmål för Carl Semb. Klassificeringen av flyktingarna var avsedd att användas vid en framtida inkallelse och den övriga organisationen var uppbyggd för att få en fortsättning. Under eftersommaren och hösten 1943 arbetades därför febrilt på norsk sida för att få fram ett förslag till någon form av militär utbildning av flyktingarna. Huruvida dessa skulle få göra tjänst före eller efter en tysk kapitulation i Norge var i början inte helt klart.

Samtidigt med hälsoplanens utveckling hade chefen för Statens kriminaltekniska anstalt i Stockholm, docent Harry Söderman, inlett förarbetet till en utbildning av norska poliser efter mönster från den svenska fältpolisen.¹ Söderman hade i denna ställning redan före kriget utbildat norsk polispersonal. Kriminaltekniska anstalten var ett centralt ämbetsverk, som lydde under socialdepartementet, vars chef, statsrådet Gustav Möller, allmänt ansågs som den störste förespråkaren i regeringen för hjälp åt norrmännen.

---

⁴⁶ GRIMNES, 1968, s. 136 uppger 42 läger och c:a 11.000 flyktingar, som genomgick lägren. ØRVIK, s. 43 uppger 42 resp. 8.682 och Den norske regjerings virksomhet, IV, s. 56 nämner 27 resp. 8.730. Siffran 27 för antalet läger är dock helt felaktig. SÖDERMAN, Skandinaviskt mellanspel, 1945, s. 54 uppger 37 resp. c:a 9.000. Semb säger själv i ett PM dat. 13/11 1943 till Karl Höjer (UD:s arkiv) 47 resp. 8.000 under sommaren och hösten.

¹ SÖDERMAN, s. 29 och Den norske regjerings virksomhet, IV, s. 57.

Redan från ockupationens början i Norge blev delar av landets poliskår nazifierad, varför det fanns ett stort behov av utbildad polispersonal, som kunde insättas efter den väntade tyska utrymningen. I detta ärende tog den norske justitieministern Terje Wold kontakt med Söderman vid ett besök, som denne gjorde i London på våren 1942. Under de då rådande omständigheterna ansåg emellertid inte Söderman att det var möjligt att realisera det norska förslaget varför frågan för tillfället fick förfalla.²

Inget tycks därefter ha hänt på varken norsk eller svensk sida förrän i februari 1943, dvs. vid samma tid som personalkontrollen och hälsoplanen började utvecklas. Ett möte ägde då rum mellan Söderman och chefen för norska legationens rättskontor i Stockholm, polisfullmäktige Olav Svendsen, för att man på nytt skulle dryfta frågan om utbildning av norsk polis, eftersom tiden då ansågs mera mogen.³ Rättskontoret var underställt det norska justitiedepartementet och hade egentligen andra uppgifter att sköta, men Svendsen hade i februari 1943 fått i uppdrag av Wold att åter undersöka möjligheterna för en polisutbildning.⁴ Söderman och Svendsen uppgjorde en utbildningsplan för till en början ca femtio s.k. ordningspoliser. Svendsen åtog sig att skaffa de erforderliga pengarna medan Söderman bl.a. skulle inhämta den svenska regeringens tillåtelse. Några kontakter med svenska regeringsmedlemmar tog emellertid inte Söderman förrän han var säker på att den norska regeringen hade beviljat medel för utbildningen.⁵ Detta skedde först i mitten av maj.⁶ Som medhjälpare på svensk sida hade Söderman bl.a. polismästaren i Stockholm, Erik Ros, och chefen för Statens polisskola, Gunnar Björklund.⁷

² SÖDERMAN, s. 15 f.

³ Ibid., s. 16 f.

⁴ Norges forhold . . ., III, 1950, s. 268.

⁵ SÖDERMAN, s. 18.

⁶ GRIMNES, 1968, s. 144.

⁷ SÖDERMAN, s. 17 f.

Efter den norska regeringens godkännande underställde Söderman statsråden Möller och Bergquist planen i slutet av maj.⁸ Dessa sade att de »sedan utrikesministerns mening inhämtats, icke ansåge sig hava anledning framställa erinran».⁹ Det svenska godkännandet, som lämnades muntligt av de båda statsråden, gällde utbildningen av ca tjugo kriminalpolismän och ca femtio ordningspolis, som enligt planen successivt skulle utvidgas till 250 man.¹⁰

Kriminalpoliskursen, som hade en rent civil karaktär, startade den 1 juli i Stockholm och var avsedd att utbilda förhørsledare till krigsslutet. Denna kurs fortsatte också till krigsslutet utan någon tveksamhet från svensk sida.¹¹

Ordningspoliskursen startade den 12 juli på ett ensligt beläget säteri i Gottröra norr om Stockholm och eleverna togs ur de samtidigt pågående hälsolägren. Kursen var avsedd att pågå i tre månader och skulle innehålla både militära och polisiära ämnen enligt den svenska fältpolisens utbildningsprogram.¹² Någon ordningspolis i vanlig mening var det alltså inte frågan om. Termen »ordningspolis» får närmast ses som ett försök att dölja den utbildning som skulle äga rum. Söderman motiverade det militära inslaget i utbildningen med att de blivande norska poliserna, i motsats till de svenska, hade en mycket ringa eller ingen militärutbildning.¹³

På ett tidigt stadium uppkom en schism mellan Svendsen och Söderman. Den sistnämnde var inte sen att skriva till både

---

⁸ Då konsultatativt statsråd, fr.o.m. 30/8 1943 justitieminister.

⁹ »PM angående polisutbildning av normän i Sverige» upprättat inom soc. dep., dat. 30/10 1943. UD:s arkiv. Detta PM bygger på ett V.PM av Söderman till Möller dat. samma dag, som finns i koncept i Södermans arkiv (RA).

¹⁰ Redogörelse över »De norska och danska polisorganisationerna i Sverige under andra världskriget», upprättad av Söderman, dat. 1/6 1945. Statsministerns papper i UD:s arkiv. Detta är en mycket utförlig redogörelse.

¹¹ GRIMNES, 1968, s. 144 och SÖDERMAN, s. 19.

¹² SÖDERMAN, s. 29.

¹³ Ibid., s. 26 f.

justitieminister Wold och en tjänsteman vid justitiedepartementet i London, Andreas Aulie,¹⁴ för att beklaga sig över att inte Svendsen gick honom till mötes i tillräckligt stor utsträckning. Aulie skrev i svarsbrev sålunda den 19/7 till Söderman: »Jeg er bedrøvet over at Svendsen skuffer Dem . . . Men vil De gjøre oss og saken den store tjeneste å prøve videre?» Han sade vidare att man skulle försöka skaffa en ersättare för Svendsen. Wold skrev den 23/7 att »Jeg tør be Dem for sakens skyld å hjelpe Svendsen og samarbeide med ham så godt som muligt».¹⁵

Söderman informerade ingen som inte hade ett avgörande inflytande på utbildningens fortbestånd och utveckling. Chefen för socialstyrelsen Karl Höjer blev först informerad om utbildningen och dess innehåll genom ett förtroligt brev daterat den 9 juni från Olav Svendsen till en byråchef i socialstyrelsen. Detta har troligen känts som brännbara ting för Höjer och i ett V.PM daterat 17 juni delgav han Günther de informationer han själv fått, samt medsände en kopia av Svendsens brev. Höjer meddelade att styrelsen icke fann anledning till erinran mot kursen, att försvarsstaben var informerad, samt att han muntligt fått reda på att Söderman varit i kontakt med Günther, som icke motsatt sig planen. Karl Höjer avslutar: »Vad som sålunda förekommit har jag härigenom velat bringa till Eders Excellens kännedom.»¹⁶ Günther var alltså informerad om utbildningen redan innan han fick Karl Höjers brev. Hur Günther ställt sig till utbildningen finns inga uppgifter om, men han har i varje fall inte reagerat så att utbildningen påverkats i negativ riktning. Om försvarsstaben varit informerad, som Höjer säger, är det ett tydligt bevis på att polisutbildningen inte varit så »oskyldig» som bl.a. Söderman själv ville göra gällande.

Skulle utbildningen emellertid få den militära prägel, som

---

¹⁴ Aulie blev fr.o.m. 3/9 1943 norsk rikspolischef.

¹⁵ Handskrivna svarsbrev till Söderman från Aulie och Wold, dat. 19/7 resp. 23/7 1943. Södermans arkiv, volym 26 (RA).

¹⁶ Generaldirektörens papper 1943 i socialstyrelsens arkiv.

var tänkt, fordrades givetvis skjutvapen. Dessa hade tydligen inte Söderman nämnt för Möller och Bergquist, då dessa gav sitt muntliga bifall att starta poliskursen. Den 15 juli, alltså tre dagar efter det att utbildningen börjat, föredrog därför Söderman ett vapenanskaffningsförslag inför försvarsministern, Per Edvin Sköld, vilken var en av fyra statsråd i den just då tillförordnade regeringen. Övriga statsråd var Günther, som var ordförande, Rosander och Bramstorp. Det bestämdes dock att en framställning från formellt kriminaltekniska anstalten skulle göras till Kungl. Maj:t och att socialstyrelsen därefter skulle lämna remissvar. Ett positivt sådant lämnades samma dag, sedan vikarierande chefen Ernst Bexelius fått sammankalla ett extra plenum.¹⁷ Dagen därpå erhöll Statens kriminaltekniska anstalt i ämbetsskrivelse från försvarsdepartementet bemyndigande att från arméns tygdepartement utfå de begärda vapnen som lån.¹⁸ Beslutet hade fattats i allmän statsrådsberedning.¹⁹

Vid ett extra sammanträde med kriminaltekniska anstaltens styrelse, likaledes den 15 juli, uppdrogs åt Söderman »att å anstaltens vägnar mottaga och för avsett ändamål (dvs. norsk polisutbildning; förf. anm.) tillhandahålla i skrivelsen angiven materiel».²⁰ Dagen efter utfick Söderman från arméns förråd bl.a. tio kulsprutepistoler och sextio pistoler.²¹ Detta regeringsbeslut betecknas av Söderman som »rörelsens Magna Charta».²² Genom Södermans agerande hade alltså regeringen givit tillstånd att utlämna vapen till flyktingar från ett i kriget deltagande land.

Söderman och Svendsen hade bestämt att en utvidgning skulle

---

¹⁷ SÖDERMAN, s. 29 f.

¹⁸ PM upprättat inom soc.dep., dat. 30/10 1943. UD:s arkiv.

¹⁹ Brev från f. statsrådet Sköld till förf., dat. 13/11 1969.

²⁰ »V.PM till statsrådet Möller angående polisutbildningen på Johannesbergs säteri», upprättat av Söderman, dat. 30/10 1943. Konzept i Södermans arkiv, vol. 26 (RA).

²¹ Reversal från Stockholms tygstation, dat. 16/7 1943. Södermans arkiv, vol. 42 (RA). Se även Norges forhold . . . , III, s. 279, dok.nr 482.

²² SÖDERMAN, s. 31.

ske om detta första prov blev lyckat. Dessa planer började ta form redan under eftersommaren 1943.²³ Söderman planlade då också en starkare militarisering av polisutbildningen.

Södermans tanke på något större, än den utbildning som pågick, väcktes tidigt och redan den 12 juli, alltså samma dag ordningspoliskursen startade, meddelade han i ett brev till Andreas Aulie att ordningspolisen kunde »bliva kärnan i och instruktörer för någonting oändligt mycket större».²⁴ Något senare antydde Olav Svendsen att Söderman fört fram förslag om utbildning av en norsk polisstyrka på mellan 1.000 och 2.000 man.²⁵

Under eftersommaren utarbetades därför en plan för utbildning av sammanlagt 1.200 poliser, vilken föredrogs av Söderman för statsråden Möller och Bergquist.²⁶ En vapenansökan av Söderman, ställd till statsrådet Möller, tillsändes den 30 augusti statssekreteraren i socialdepartementet, Tage Erlander, med anhållan att få mottaga och använda förutom en del ammunition bl.a. 1.000 kulsprutepistoler, 750 mausergevär och 750 automatpistoler.²⁷ Samtidigt anhöll Söderman att tillståndet skulle gälla honom personligen, vilket det ju inte gjorde i beslutet den 15 juli. Söderman ville nämligen inte att kriminaltekniska anstalten skulle informeras mera i saken än som redan skett.²⁸

Behandlingen av ärendet gick snabbt och redan den 3 september bemyndigade Kungl. Maj:t »föreståndaren för statens kriminaltekniska anstalt att å kronans vägnar mottaga och för viss

²³ V.P.M upprättat av Söderman, dat. 30/10 1943. Koncept i Södermans arkiv, vol. 26 (RA).

²⁴ GRIMNES, 1968, s. 145.

²⁵ Ibid.

²⁶ SÖDERMAN, s. 37f. Se även Redogörelse upprättad av Söderman, dat. 1/6 1945. Statsministerns papper i UD:s arkiv.

²⁷ Södermans vapenansökan ställd till chefen för socialdepartementet. Soc.dep.:s konseljakter till beslut 3/9 1943 (RA).

²⁸ Vapenansökan till statsrådet Möller samt brev i kopia av Söderman, dat. 30/8 1943. Södermans arkiv, vol. 40 (RA).

polisutbildning använda» den begärda materielen. Konseljbeslutet fattades av en tillförordnad regering och signerades av statsministern P. A. Hansson samt statsråden Sköld, Bergquist och Rosander.²⁹

Något skriftligt beslut att tillåta en ökning av antalet poliser till 1.200 man har inte gått att finna och omnämnes inte heller i beslutet den 3 september. Troligen har därför Söderman, liksom när det gällde de femtio första poliserna, fått ett muntligt godkännande i slutet av augusti av Möller och Bergquist att göra utvidgningen. Söderman sammankopplar själv utvidgningen och vapenbeslutet,³⁰ vilket inte kan vara korrekt. Rimligen måste först ett tillstånd ha givits att utbilda 1.200 poliser innan vapen åt dessa tillstyrkts.

Tillståndet till utvidgningen inkluderade även befäl och annan personal. Totalantalet fick därmed vara 1.500 man. Inkallelsen skulle ske i tre olika perioder med början den 1 oktober 1943.³¹

Ingenting nämns i statsrådsprotokollet om varifrån vapnen skulle anskaffas. De 1.000 kulsprutepistolerna av modell 37-39 köpte Söderman av en finsk firma, AB O/Y Tikkakoski i Helsingfors. De licenstillverkades emellertid av Husqvarna vapenfabrik. Affären förmedlades av en svensk advokat, Algot Törneman, vilken företrädde den finska firman.³² Köpekontraktet undertecknades av Söderman redan den 1 september, dvs. två dagar efter den då vapenansökan är daterad och två dagar innan regeringens beslut fattades.³³ Detta måste alltså innebära att förhandlingarna med den finska firman varit i det närmaste avslutade t.o.m. innan Söderman inlämnade sin vapenansökan. Dagen efter den då kontraktet undertecknades godkändes det av

²⁹ Socialdepartementet, statsrådsprotokoll 3/9 1943, nr 1 (RA).

³⁰ SÖDERMAN, s. 37 f., samt Redogörelse upprättad av Söderman, dat. 1/6 1945. Statsministerns papper i UD:s arkiv.

³¹ PM upprättat av soc.dep., dat. 30/10 1943. UD:s arkiv.

³² Törnemans faktura. Södermans arkiv, vol. 40 (RA).

³³ Köpekontraktet undertecknat av Söderman, dat. 1/9 1943. Södermans arkiv, vol. 42 (RA).

Olav Svendsen, som övertog betalningsansvaret, ca 475.000 kronor, på det norska justitiedepartementets vägnar.³⁴ Det snabba kontraktsskrivandet och de långt framskridna förhandlingarna med Tikkakoski måste tolkas så, att vapenansökan mest varit en formsak och att Söderman redan tidigare fått ett muntligt godkännande av Möller och Erlander. Detta bör emellertid ha kommit efter det av mig förmodade muntliga beskedet att en utökning av polisantalet fick ske till 1.200 man.

De övriga vapnen beställde Söderman från arméförvaltningens tygdepartement genom en skrivelse den 9 september.³⁵ Den 15 september hänvände sig emellertid Söderman till kaptenen vid tygdepartementet, Bengt Rudling, med begäran om hjälp vid anskaffande av vapen och ammunition för de norska poliserna. Likaså önskades hjälp vid utbildningen.³⁶ Kapten Rudling, som tidigare samarbetat med kriminaltekniska anstalten, fick den 17 september generalfälttygmästarens tillåtelse till medverkan.³⁷ Rudling informerade därpå Söderman om att materielen från kronans förråd kunde utlämnas endast i den utsträckning försvarsstaben medgav.³⁸ I en skrivelse till tygdepartementet den 28 september meddelade Rudling på uppdrag av Söderman att dennes beställning av den 9 skulle makuleras och ersättas av en ny förteckning, upptagande samma vapen som tidigare men också annan lämplig tillbehör.³⁹ Vapnen utlämnades med vissa smärre undantag och varje uttag kontrollerades i förväg och godkändes av försvarsstabens kvartermästaravdelning, som genom Söderman den 8 oktober dessutom fått en

---

³⁴ Ibid. Köpekontraktet är påskrivet av O. Svendsen den 2/9 1943.

³⁵ Vapenbeställning i kopia av Söderman, dat. 9/9 1943. Södermans arkiv, vol. 40 (RA) samt skrivelse från kapten Rudling till tygdepartementet, dat. 28/9 1943. Rudlings arkiv.

³⁶ Rudlings dagbok 15/9 1943.

³⁷ Skrivelse av kapten Rudling till generalfälttygmästaren, dat. 16/9 1943 samt påteckning av denne den 17/9. Rudlings arkiv.

³⁸ PM av kapten Rudling, dat. 9/12 1943. Statsministerns papper i UD:s arkiv.

³⁹ Vapenbeställning i kopia, dat. 28/9 1943. Rudlings arkiv.

avskrift av den ämbetsskrivelse socialdepartementet upprättade den 3 september.⁴⁰ Från försvarsstabens sida godkändes förfarandet av kapten Gustaf Murray och överstelöjtnant R. Montgomery.⁴¹

Denna utlämning från arméns förråd väckte kritik inom regeringen. I konseljbeslutet den 3 september sägs inget om varifrån vapnen skulle köpas. Inte heller nämns något om detta i socialdepartementets ämbetsskrivelse, vilken för övrigt är en ordagrann avskrift av statsrådsprotokollet. F. statsrådet Sköld uppger att vapen från arméns förråd inte fick säljas utan uttryckligt beslut därom av regeringen, men att något sådant beslut inte förelåg. Sköld påstår också att beslutet avsåg köp i öppna marknaden och att arméns tygdepartement »lockats att handla inkonstitutionellt» då man sålde vapnen.⁴² Söderman nämner själv inget om varifrån vapnen skulle köpas men anger licensbestämmer som orsak till att kulsprutepistolerna köptes genom den finska firman.⁴³ Tydligt har emellertid varken försvarsstabsledningen eller försvarsministern varit underrättade om försäljningen. Det faktum att Söderman i ett PM till statsministern säger att han »trodde leveranserna var sanktionerade av försvarsstaben och i sista hand av försvarsministern» tyder på detta.⁴⁴ Troligen fick försvarsminister Sköld först i mitten av

---

⁴⁰ Avskrift av socialdepartementets ämbetsskrivelse, överlämnad för kännedom till överstelöjtnant Montgomery vid försvarsstaben av Söderman den 8/10 1943. Försvarsstabens arkiv. Se även »PM angående anskaffning av vapen och ammunition till den norska polistruppen å Johannesbergs säteri», upprättat av Söderman, dat. 3/12 1943. Statsministerns papper i UD:s arkiv.

⁴¹ Rudlings arkiv och dagbok.

⁴² Brev från f. statsrådet Sköld till förf., dat. 13/11 1969.

⁴³ PM av Söderman, dat. 3/12 1943. Statsministerns papper i UD:s arkiv. GRIMNES, 1968, s. 147, anser att Söderman först tänkt köpa alla vapnen i öppna marknaden men då detta stött på problem skulle han i mitten av sept. ha vänt sig till Rudling i tygdepartementet. Teorin är inte helt korrekt. Det var ju nämligen Söderman själv som redan den 9/8 vände sig till tygdepartementet med en vapenbeställning.

⁴⁴ PM av Söderman, dat. 3/12 1943. Statsministerns papper i UD:s arkiv.

november reda på att det utlämnats vapen från arméns förråd. Den 13 november meddelade nämligen generalfälttygmästaren till kapten Rudling att Sköld vägrade utlämna fler vapen.⁴⁵ Det mesta tyder därför på att något direkt utlämningsbeslut inte utfärdats utan den avskrift av ämbetskrivelsen, som Söderman tillställde försvarsstaben uppfattades där som en tillåtelse att utlämna vapnen. På samma sätt torde den ha uppfattats i arméförvaltningens tygdepartement, som också tog del av ämbetskrivelsen.⁴⁶ Det förhållandet att det i statsrådsprotokollet och ämbetskrivelsen endast talas om »viss polisutbildning» och inte att vapenbeslutet gällde för de norska poliserna, kan också ha varit en bidragande orsak till regeringsmedlemmarnas dåliga information och den kritik, som uppstod då det verkliga förhållandet klarlades.

Söderman hade ytterligare planer på vapenköp från den finska firman. Det finns nämligen två utskrivna kontrakt (ett för köparen resp. säljaren) om köp av 750 kulsprutepistoler med leverans senast den 1 februari 1944. Kontrakten har emellertid varken datum eller underskrift varför tydligen dessa planer avskrivits.⁴⁷ Något senare under hösten avsåg Söderman att göra ännu några mycket betydande vapeninköp av kulsprutepistoler, pistoler och gevär. Förhandlingarna härom sköttes av Söderman personligen. När detta kom till kapten Rudlings

---

⁴⁵ Rudlings dagbok 13/11 1943.

⁴⁶ Enligt brev till förf. från t.f. krigsarkivarien Ingel Wadén, dat. 7/9 1970, finns varken ämbetskrivelsen eller någon avskrift av densamma i tygdepartementets på Krigsarkivet förvarade arkiv. Den 12 nov. 1943 finns emellertid i I. materielbyråns diarium antecknat en handling från Kungl. Socialdepartementet-Kriminaltekniska anstalten den 3 sept. 1943 »angående vissa vapen och ammunitionseffekter för viss polisutbildning». Handlingen förvaras enligt diariet hos Kriminaltekniska anstalten. Tydligen har alltså tygdepartementet tagit del av handlingen men därefter återsänt den till Söderman. Ämbetskrivelsen finns emellertid varken i Södermans arkiv eller bland socialdepartementets handlingar. Som ovan nämnts i not 40 finns däremot en avskrift av ämbetskrivelsen i försvarsstabens arkiv.

⁴⁷ Odaterat och osignerat köpekontrakt. Södermans arkiv, vol. 42 (RA).

känedom, rådde denne emellertid Söderman att istället förhandla med tygdepartementet eftersom materielen därifrån skulle kunna erhållas till betydligt lägre pris.⁴⁸

I samråd med bl.a. justitieminister Wold, som kommit till Sverige i mitten av september, uppgjorde Söderman riktlinjerna för den fortsatta utbildningen. Med början i oktober uttogs flyktingarna i olika stora grupper tills det bestämda antalet elever, 1.200, uppnåts. Chefen för armén var informerad om dessa inkallelseplaner.⁴⁹ Några nya utvidgningar av denna ordningspolisutbildning, som från nu kallades »rikspolis», företogs inte, utan antalet förblev i stort konstant tills inryckningen i Norge skedde. En norsk polisskolechef, Frantz Faye Kaltenborn, ledde utbildningen under rikspolischefen Aulie i London. Organisatoriskt handhades utbildningen som en ren polisiär sådan, trots det något militära innehållet. Det var i Sverige socialdepartementet⁵⁰ och socialstyrelsen samt i Norge justitiedepartementet, som deltog i planeringen, och själv var Söderman noga med att understryka det polismässiga i utbildningen. Detta var givetvis en nödvändighet för utbildningens lyckliga genomförande, men dess innehåll hade trots allt ett betydligt mera polismässigt innehåll än den utbildningsform, som kom att gå under beteckningen »reservpolis», och som började planeras under sensommaren och hösten 1943.

5

Militärutbildningslinjen

Harry Söderman avsåg på ett tidigt stadium att utbygga polisutbildningslinjen. Han ville emellertid också militarisera den mer

---

⁴⁸ Skrivelser i kopior från kapten Rudling till Söderman, dat. 9/11 resp. 19/11 1943. Rudlings arkiv.

⁴⁹ PM upprättat av soc.dep., dat. 30/10 1943. UD:s arkiv.

⁵⁰ Polisärenden tillhörde vid denna tid socialdepartementet.

än vad som redan gjorts. Detta framkommer bl.a. redan i det tidigare omtalade brevet till Aulie den 12 juli.¹ Vid ett sammanträffande mellan Söderman och Ole Berg i augusti uppkom tanken att jämsides med den redan pågående utbildningen starta en ny, mera militariserad utbildningsform kallad »reservpolis». Avsikten var att inom polisutbildningens ram ge samtliga värnpliktiga norrmän i Sverige en efter förhållandena bästa möjliga militära utbildning. Reservpolisen skulle, i motsats till rikspolisen, utbildas för att uppträda i förband för att kunna lösa större polisuppgifter.² Planen preciserades i ett nytt brev av Söderman den 18 augusti till Aulie, men den kom i praktiken att modifieras betydligt.³ Utbildningen var avsedd att ske på en förläggning köpt av Söderman i augusti och belägen nära det redan befintliga rikspolislägret.

Parallellt med dessa förberedelser arbetade hälsoplanens folk med Semb i spetsen på en plan, som syftade till reguljärt utbildade militärstyrkor. En första plan framlades av Semb redan den 20 augusti men omarbetades något senare. Enligt detta förslag skulle cirka 10.000 man utbildas i tio s.k. beredskapsläger.⁴ I september framlades en något mindre avancerad plan, som skulle användas i sämsta fall. Enligt denna skulle samlingsplatser upprättas, dit flyktingarna kunde insamlas för att därmed möjliggöra en ordnad hemtransport vid ett snabbt förändrat läge i Norge. Det skulle om möjligt ske någon form av militär utbildning i dessa läger.⁵ Givetvis kunde denna sista plan inför svenskarna bli ett starkt argument för utbyggnad av stora läger, om faran för en oorganiserad flykt tillbaka till Norge framhävdes.

En kraftig utbyggnad av gamla hälsoläger, köp av nya och

---

¹ GRIMNES, 1968, s. 146.

² SÖDERMAN, s. 48.

³ GRIMNES, 1968, s. 146.

⁴ Den norske regjerings virksomhet, IV, s. 58.

⁵ GRIMNES, 1968, s. 152.

stora inköp av materiel igångsattes dessutom av norrmännen vid denna tid med motiveringen att det var nödvändigt för den fortfarande pågående hälsoplanen. Många av dess läger under sommaren hade nämligen utgjorts av skolor, som nu under hösten fått lämnas tillbaka till svenskarna. Denna förlängda militärmedicinska verksamhet, som egentligen skulle avvecklats i mitten av september, fick därmed tjäna som täckmantel för ett arbete, som man på norskt håll hoppades skulle bli en militär fortsättning på hälsoplanen och inte endast en del av den redan pågående undersökningen.

Vid placeringen av dessa nya läger deltog förutom socialstyrelsen även den svenska försvarsstaben.⁶ Det verkliga syftet med dessa nya läger har emellertid socialstyrelsen varit okunnig om. I ett brev från Karl Höjer till Tage Erlander den 8 januari 1944 skriver således Höjer att socialstyrelsen under detta uppbyggnadsskede inte kände till att »man i själva verket syftade till någonting helt annat med lägren än vaccination m.m.»⁷ Vad man inom försvarsstaben visste är osäkert, men med tanke på de informationer den hade från norska officerare och svenska militären ute på förbanden, är det troligt att åtminstone vissa personer i försvarsstaben kände till avsikten med de nya lägren.⁸

Vid inköp av materiel deltog både statsrådet Möller och chefen för folkhushållningsdepartementet, Gjörös, som båda godkände de norska förslagen trots att kvantiteterna gick långt utöver vad som fordrades för hälsoplanens fortsatta utveckling.⁹

De båda föreslagna formerna för ett militärt slag av utbildning gick så småningom samman för att fortsätta som en militariserad

---

⁶ Ibid., s. 154.

⁷ Ibid.

⁸ EHRENSVÄRD, s. 235 samt brev från general Ehrensvärd till förf., dat. 4/11 1969, där det bl.a. står: »Sannolikt fick jag upplysningar om helselejren från officerare vid staber och truppförband i landsorten.»

⁹ ØRVIK, s. 63.

form av polisutbildning.¹⁰ Att Semb och andra, som föreslagit en ren militär utbildning, accepterade en annan ordning, måste tillskrivas dels att en polisiär utbildningsform redan hade fått ett svenskt officiellt godkännande, dels att Söderman lyckats väl både vad gäller vapenanskaffning och kontakter med de »rätta» personerna.

En organisatorisk delning på norsk sida skedde i oktober mellan de två formerna, rikspolisen och reservpolisen. Rikspolisen skulle lyda under justitiedepartementet och rikspolischefen Aulie i London, medan reservpolisen skulle stå under militärinspektören Ole Berg och försvarsdepartementet. Den norske justitieministern Terje Wold, som befann sig i Sverige vid denna tid för att planlägga det vidare arbetet, lär ha varit tveksam inför denna uppdelning med hänsyn till att man från svenskt håll så starkt velat betona den polisiära sidan. Denna svenska inställning hade inför Wold redovisats av olika svenska regeringsmedlemmar, bl.a. P. A. Hansson, Möller och Bergquist. Det var då olämpligt att förlägga en del av utbildningen under försvarsdepartementet, ansåg Wold. Detta problem löste norrmännen emellertid genom att låta reservpolisen utåt sett vara polismässigt administrerad och representerad av den norske rikspolischefen i Sverige, Kaltenborn, medan den reellt skulle vara en rent militär organisation.¹¹ Inför svenskarna skulle därmed reservpolisen endast vara en vidareutbyggnad av den i juli påbörjade polisutbildningen.

För att ordna möjligheter för den blivande reservpolisen att öva skjutning upptog Söderman förhandlingar om inköp av lämpliga läger. Han hade emellertid blivit informerad om att det i regeringen fanns en viss tvekan att låta norrmännen disponera för många vapen och därmed för många skjutläger, och trodde själv inte att mer än två läger skulle tillåtas.¹² Det är

¹⁰ GRIMNES, 1968, s. 156 f.

¹¹ Ibid., s. 157 f.

¹² ØRVIK, s. 65 f.

troligt att det var Möller som givit Söderman dessa upplysningar utan att någon allmän betänksamhet hörts från övrigt regeringshåll. Inga andra statsråd än Möller synes redan vid denna tid ha känt till de planer, som höll på att utarbetas. Söderman gjorde i övrigt rekognoseringar hos olika personer för att undersöka vilka möjligheterna var att igångsätta en omfattande reservpolisutbildning.¹³ Den 1 oktober meddelade Söderman kapten Rudling att en utbyggnad av polisutbildningen till cirka 6.000 man var tänkbar, men redan den 4 oktober nämnde Söderman siffran 8.000.¹⁴

Redan från början var det tänkt att man skulle försöka behålla reservpolisen i läger så länge som möjligt, dels för att kunna ge den en grundlig utbildning och dels för att kunna göra den väntade inryckningen i Norge så fort som möjligt. I detta syfte väcktes snart förslag att förutom den tilltänkta vapenutbildningen ordna både en vapenlös förberedande utbildning och en efterutbildning.¹⁵ Därmed hade i stort linjerna klarat för hur förslaget till reservpolisutbildning skulle se ut. Dessa planer måste nödvändigtvis få officiellt godkännande av den svenska regeringen innan man på allvar vågade börja. Närmast var det den stora mängd vapen, som var behövlig, som motiverade godkännandet. Det skulle inte heller vara möjligt att i fortsättningen kunna föra regeringen bakom ljuset med en så omfattande utbildning som planerades. Söderman hade åtagit sig att utverka den svenska regeringens godkännande, att själv svara för vapenanskaffningen samt att stå som förslagsställare för dessa nya utbildningsplaner.

Sedan huvudlinjerna i reservpolisutbildningen blivit klara, började norrmännen själva i oktober under Sembs ledning arbeta

---

¹³ Ibid., s. 66.

¹⁴ Rudlings dagbok 1/10 resp. 4/10 1943.

¹⁵ GRIMNES, 1968, s. 160.

fram ett utkast till en plan, enligt vilken 10.000 norrmän skulle utbildas i olika läger. Efter Södermans godkännande lade Semb fram planen den 26 oktober för bl.a. Wold, vilken också godkände förslaget.¹⁶

Söderman arbetade själv under tiden med vapenbeställningar. Redan den 15 oktober beställde han 200 granatkastare hos en firma medan kapten Rudling för Södermans räkning den 21 oktober beställde bl.a. 50.000 språnghandgranater hos en annan firma.¹⁷ Något regeringstillstånd hade inte givits men Söderman uppger själv, att både Möller och Erlander varit informerade och någon anledning att betvivla detta finns knappast.¹⁸ Söderman påstår också att endast delar till vapnen beställts och att de tidiga beställningarna gjorts av tidsskäl för att man omedelbart skulle kunna iordningställa vapnen då regeringens formella tillstånd gavs.¹⁹ Detta påstående är dock felaktigt. Vapnen skulle levereras kompletta.²⁰

Ännu i början av november hade inte Söderman erhållit något officiellt tillstånd från regeringen. I syfte att få ett sådant utarbetade Söderman, Ole Berg och Semb ett förslag.²¹ Det baserade sig på ett PM av Semb och på det norska beslutet den 26 oktober.²²

---

¹⁶ Ibid., s. 160 f.

¹⁷ Vapenbeställningarna i kopior till AB Tönseth resp. AB Bolinder. Rudlings arkiv. Se även brev från AB Tönseth till Söderman, dat. 23/11 1943. Södermans arkiv, vol. 40 (RA).

¹⁸ Påståendet gjordes i ett PM dat. 3/12 1943, som statsministern infortrat av Söderman och där denne mycket utförligt redogjorde för de vapentransaktioner, som dittills skett. Just vid denna tidpunkt skulle regeringen utnämna en svensk utbildningschef för hela den norska polisverksamheten i Sverige. Söderman åträdde denna post mycket starkt och skulle säkert inte ha vågat göra detta påstående om Möller och Erlander om det inte varit sant. Uppgiften var mycket lätt att kontrollera och skulle om den varit osann säkert ha diskvalificerat Söderman för utbildningschefsposten.

¹⁹ PM av Söderman, dat. 3/12 1943. Statsministerns papper i UD:s arkiv.

²⁰ Vapenbeställningarna i kopia. Rudlings arkiv.

²¹ SÖDERMAN, s. 55.

²² Detta PM finns i Södermans arkiv, vol. 26 (RA).

Planen, som är daterad den 2 november, var ganska ofullständig. Den tillställdes socialdepartementet och gick i korthet ut på att den egentliga reservpolisutbildningen skulle bedrivas i en månad vid två skjutläger med en kapacitet på 2.000 man var. Inkallelsen skulle emellertid inledas med en förberedande utbildning under en till tre månader och efter skjutlägren skulle soldaterna garnisoneras i fyra månader.²³ Den 5 november sände statssekreterare Erlander planen vidare till utrikesminister Günther för utlåtande.²⁴

Vid behandlingen av planen uppstod emellertid en del betänkligheter. Kritiken gällde dels storleken av skjutlägren och dels den s.k. garniseringen, som kritiserades för att den kunde komma att innebära ganska omfattande samlingar av militärutbildad norsk personal, vilket ansågs olämpligt. Istället ville man från regeringshåll att de färdigutbildade norrmännen skulle återgå till sina tidigare arbeten.²⁵

Det är mycket tveksamt om hela regeringen tog del av denna första plan. Säkert är emellertid att både Möller och Günther kände till den. Söderman själv säger i en redogörelse att »den första planen accepterades endast delvis av regeringen».²⁶ Detta skulle alltså tyda på att hela regeringen var underrättad. Efter att ha studerat regeringsbesluten i detta ärende uppger emellertid f. statsrådet Sköld att »planerna på utbildning av den s.k. reservpolisen . . . förelades regeringen någon gång fram emot mitten av november månad».²⁷ Just då, den 15 november, inkom emellertid en ny och omarbetad plan från Söderman, som med

---

²³ »Plan över den norska polis- och reservpolisutbildningen», upprättad av Söderman, dat. 2/11 1943. Avskrift av originalet i Statsministerns papper i UD:s arkiv.

²⁴ Brev från Erlander till Günther, dat. 5/11 1943. UD:s arkiv.

²⁵ »Plan över utbildning av norsk reservpolis», upprättad av Söderman, dat. 15/11 1943. Originalet i Statsministerns papper i UD:s arkiv.

²⁶ Redogörelse av Söderman, dat. 1/6 1945. Statsministerns papper i UD:s arkiv.

²⁷ Brev från f. statsrådet Sköld till förf., dat. 13/11 1969.

säkerhet underställdes hela regeringen. Skölds uttalande kan alltså tyda på att planen av den 2 november endast behandlades av ett fåtal statsråd och inte framlades i allmän statsrådsberedning. Ytterligare ett bevis för att planen från den 2 november inte framlades för hela regeringen är, att denna plan endast finns i en avskrift av originalet bland P. A. Hanssons papper, medan däremot planen från den 15 november, som alltså med säkerhet förelades hela regeringen, finns i original.

Kungl. Maj:t synes inte ha tagit ställning till planen av den 2 november, utan Söderman har troligen helt informellt uppmanats att utarbeta en ny plan och där vidtaga förändringar. Söderman säger själv att planen var preliminär,²⁸ vilket alltså skulle betyda att den närmast var avsedd att innehålla riktlinjerna för utbildningen och att den skulle följas av en mera utförlig och definitiv plan.

Från vem betänkligheterna kom är också svårt att svara på, eftersom Söderman själv är mycket förtegen på den punkten i sina promemorior. Om planen endast framlagts för några få statsråd ligger det nära till hands att antaga att det främst varit Günther, som motsatt sig detta första förslag, eftersom han under hela kriget var skeptisk till åtgärder, som kunde försätta Sverige i besvärliga situationer. Beskedet att inkomma med en ny plan har kommit efter bara ett par dagar, för redan den 13 november hade Semb ett mycket utförligt och innehållsrikt PM klart, som Söderman skulle använda som underlag för en ny plan.

Trots att den första planen mött svårigheter från åtminstone något statsråd sände Norges chargé d'affaires H. C. Berg en hemlig skrivelse till det norska utrikesdepartementet, daterad den 8 november, och meddelade att planen godkänts. Han skrev: »De svenske myndigheter har gått med på at det utdan-

---

²⁸ Redogörelse av Söderman, dat. 1/6 1945. Statsministerns papper i UD:s arkiv.

nes og oppøves polititropper i Sverige. Denne tillatelse omfatter også utdannelse av reservpolititi d.v.s. utdannelse av rent militært tilsnitt, men med et par politifolk for utadtil å fastslå karakteren av utdannelsen.»²⁹ Påståendet är felaktigt, något beslut förelåg inte vid denna tid.

Sedan den första planen kritiserats utarbetade alltså Semb ett nytt PM daterat den 13 november,³⁰ som Söderman utgick ifrån då han skrev sin nya »Plan över utbildning av norsk reservpolis» daterad den 15 november 1943. Troligen i avsikt att inte oroa regeringen fick Söderman ändra åtskilligt från Sembs PM. När t.ex. Semb skrev att flyktingarna i hälsolägren underkastats »en del kroppslig trening og disiplinierende øvelser» ändrades det av Söderman till att de »underkastats en del fysisk träning». Garnisoneringen efter skjututbildningen ställde Söderman på framtiden i sin nya plan, medan, märkligt nog, Semb i sitt PM fortfarande hade föreslagit en sådan, trots att detta var en av de punkter, som hade väckt betänkligheter i den första planen. När det gällde skjutlägrens storlek föreslogs nu fyra läger, mot tidigare två, samt endast 500 man i varje läger, mot tidigare föreslagna 2.000. Utbildningstiden var oförändrad.³¹

Den 14 november meddelade Söderman kapten Rudling att både försvarsminister Sköld och överbefälhavaren, general Thörnell, informerats och ställt sig positiva.³² Uttalandet präglades säkert av önsketänkande för trots de gjorda ändringarna av Söderman gick inte heller denna plan igenom utan vidare. Redan dagen innan hade nämligen generalfältygmästaren meddelat kapten Rudling att Sköld tills vidare vägrade utlämna fler vapen från arméns förråd.³³ Den 19 november omtalade dessutom Sö-

---

²⁹ Norges forhold . . . , III, s. 280, dok.nr 483.

³⁰ Detta PM finns i Södermans arkiv, vol. 26 (RA).

³¹ Södermans plan, dat. 15/11 1943. Statsministerns papper i UD:s arkiv.

³² Rudlings dagbok 14/11 1943.

³³ Ibid., 13/11 1943.

derman för Rudling att regeringen inte ville taga slutlig ståndpunkt förrän utrikesnämnden hörts.³⁴

Söderman säger vidare i ett PM att han för att inte föregripa den *samlade* regeringens beslut i vapenfrågan genom Erlander rådfrågat Möller vad som borde göras, och då blivit anbefalld att omedelbart avbryta tillverkningen av de redan beställda vapnen.³⁵ Söderman försökte också omkring den 20 november annullera beställningen av granatkastare³⁶ och ungefär samtidigt torde handgranattillverkningen ha stoppats. Det visade sig emellertid omöjligt att avbryta tillverkningen av granatkastare, varför den norska legationen fick inbetala hela köpesumman, 139.000 kr, genom Söderman.³⁷

Efter konferens med Söderman stoppade Semb den 20 november även utbyggnaden av lägren, som startat utan svenska regeringens tillåtelse.³⁸ Dessa åtgärder visar att det uppkommit större svårigheter än väntat vid regeringens behandling och vidtogs förmodligen för att inte vidare provocera regeringen. För åtskilliga statsråd kom det som en överraskning då det visade sig vad som företagits från både svenskt och norskt håll utan något regeringstillstånd.³⁹ Att även statsministern var oinforme-

³⁴ Ibid., 19/II 1943.

³⁵ PM av Söderman, dat. 3/12 1943. Statsministerns papper i UD:s arkiv. Kursiverat här.

³⁶ Korrespondens mellan AB Tönseth och Söderman, dat. 23/II resp. 26/II 1943. Södermans arkiv, vol. 40 (RA).

³⁷ Enl. överenskommelse skulle firman om möjligt sälja vapnen till annan köpare och återbetala summan. Handgranatbeställningen stoppades men halva köpesumman, 130.000 kr, hade då redan inbetalats. I en skrivelse i jan. 1944 från tygdepartementet till de båda vapenfirmorna meddelades emellertid dessa att man övertagit Södermans beställningar samt betalningsansvaret. Odaterad skrivelse, Södermans arkiv, vol. 40 (RA). Se även brev från Sköld till arméförvaltningens tygdepartement, dat. 8/I 1944. Samma ställe.

³⁸ GRIMNES, 1968, s. 165.

³⁹ F. försvarsministern Sköld skriver i ett brev till förf., dat. 13/II 1969: »... stämningen var irriterad. Man ansåg att det inte var fair play från norska regeringens representanter i Sverige, att såsom åtskilliga gånger skett, gå bakom ryggen på den svenska regeringen. De var ju dock gäster här i landet.»

rad framgår av att han började handla först efter det att den andra planen lagts fram.⁴⁰

I mitten av november 1943 hade alltså nästan allt arbete avstannat, som syftade mot reservpolisutbildning. Under tiden arbetades därför vidare på hälsoplanen och rikspolisutbildningen vid Gottröra, som fortsatte i oförminskad takt.⁴¹

När det gäller att bedöma regeringens överväganden och enskilda statsråds bedömningar finns det få uppgifter att gå efter. Det är först då regeringsrepresentanterna vänt sig till personer utanför statsrådskretsen som vi vet vad som skett.

Någon direkt kontakt från ledande svenskt regeringshåll med representanter för den norska legationen tycks inte ha tagits i detta ärende förrän den 25 november 1943. Norges dåvarande chargé d'affaires H. C. Berg kallades då till ett möte med stats- och utrikesministern för att klargöra en del dunkla punkter i det framlagda utbildningsförslaget. Bl.a. var regeringen fortfarande betänksam inför den förklaring angående garnisonering, som givits av Söderman. Vid detta möte meddelades norrmännen regeringens beslut att vapen hädanefter inte fick köpas från norsk sida i den öppna marknaden, utan de skulle ställas till förfogande av Sverige för den nödvändiga utbildningen. P. A. Hansson framhöll vidare att »han hade från och till haft intryck av att enskilda personer uppträdde på egen hand och att arbetet icke var så koordinerat som önskeligt var». Från svensk sida skulle man i fortsättningen endast hänvända sig till den norska legationen och denna uppmanades att hålla kontroll över vad som försiggick i lägren.⁴² Statsministern hade därmed på ett mycket tydligt sätt gett uttryck för vad man inom regeringen ansåg om

---

⁴⁰ Se t.ex. Norges forhold . . . , III, s. 282 ff., dok.nr 485-489.

⁴¹ Detta meddelade Söderman till kapten Rudling. Rudlings dagbok 19/11 1943.

⁴² Norges forhold . . . , III, s. 282 f., dok.nr 485.

Södermans och vissa norrmäns arbete bakom regeringens rygg.

Som omtalats ville regeringen höra utrikesnämndens synpunkter innan slutligt beslut fattades. Nämnden sammanträdde den 27 november, och vid mötet fördes anteckningar av en av utrikesnämndens ledamöter, Martin Skoglund.⁴³ Sammanträdet inleddes med att statsministern redogjorde för regeringens ståndpunkt, vilken innebar en positiv inställning till norsk militärpolisutbildning i Sverige. Statsministern fick ett så gott som oreserverat stöd från de socialdemokratiska ledamöterna. Richard Sandler, som var en av de livligaste förespråkarna för regeringsförslaget, ansåg att det låg i Sveriges intresse att icke engelska och amerikanska trupper fick ockupera Norge efter krigsslutet. Han fruktade att Ryssland då skulle kunna begära att få vara med, vilket skulle innebära en större risk för såväl Finland som Sverige. De borgerliga ledamöterna i utrikesnämnden var mera tveksamma att tillåta en norsk polisutbildning i Sverige. Främst gällde detta representanterna från bondeförbundet, Petrus Gränebo och Hjalmar Svensson i Grönvik. De uttryckte sina tvivel över Sveriges möjligheter att kunna kontrollera vilka personer, som kom att utbildas, samt lämpligheten i att använda flyktingar som polismakt. Det framfördes också önskemål om att klarare besked skulle erhållas av den norska regeringen hur den såg på polistruppsutbildningen.

Berg tillställde den 29 november Günther en promemoria som i stort återgav innehållet i Sembs PM från den 13 november. Han försökte här återigen förklara hur garnisoneringsen var tänkt, men modifierade ytterligare Södermans beskrivning.⁴⁴ Detta var det första officiella norska förslaget till reservpolisutbildningens utformning. Tydligt ingavs det dels för att ge

---

⁴³ Martin Skoglunds anteckningar från utrikesnämndens sammanträde den 27/11 1943. Materialet finns hos SUAV i Stockholm, som välvilligt ställt det till förfogande.

⁴⁴ Norges forhold . . . , III, s. 284 f., dok.nr 487.

utbildningsplanen en mer officiell norsk karaktär, dels för att anknyta till de synpunkter som framkommit vid utrikesnämndens sammanträde.

Den 2 december hade Berg ett nytt möte med P. A. Hansson och Günther. Dessa preciserade då de regler och bestämmelser som skulle gälla för reservpolisutbildningen. Statsministern meddelade vidare att i fortsättningen hade norrmännen att vända sig till honom personligen då det gällde principerna och riktlinjerna för den fortsatta verksamheten. Detta visar att han inte var nöjd med den information han dittills fått. Han sade dessutom att regeringen skulle utnämna en inspektör, som skulle kontrollera verksamheten i lägren och hålla regeringen underlättad.⁴⁵ Detta hade Söderman själv föreslagit i sin plan den 15 november, helt säkert i tanke att han själv skulle bli utnämnd för att därmed få officiell status i detta sammanhang, vilket han inte hade haft tidigare.

Det officiella beslutet fattades den 3 december då Kungl. Maj:t beslöt att utbildning av högst 8.000 reservpolismän fick äga rum efter de riktlinjer som chefen för socialdepartementet utfärdade.⁴⁶ I stort sett godkändes de av Söderman framlagda förslagen. Garniseringen skulle dock kallas »läger för vidare utbildning» och vapen fick endast utlämnas åt 1/3 av de in kallade.⁴⁷ Att så många fick utbildas måste efter det tidigare motståndet ha kommit som en överraskning för både norrmännen och Söderman. I olika skrivelser, daterade samma dag, meddelades även att Söderman blivit utbildningsledare och att landsfogden i Stockholms län, Gustaf Persson, blivit inspektör för

---

⁴⁵ Ibid., s. 286 f., dok.nr 488.

⁴⁶ Socialdepartementet, statsrådsprotokoll 3/12 1943, nr 3 (RA).

⁴⁷ Ämbetskrivelse från soc.dep. till utr.dep., dat. 3/12 1943. UD:s arkiv. Se även Norges forhold . . . , III, s. 286 f., dok.nr 488 samt Sveriges förhållande . . . , s. 216 f.

säkerhetsförhållandena.⁴⁸ Instruktionerna, som fastställdes för dem, var mycket lika de förslag, som Söderman själv föreslagit i ett brev till Erlander,⁴⁹ varför tydligen Söderman i stort sett fått utfärda sina egna instruktioner. I konseljbeslutet den 3 december ingick även en tillåtelse att utbilda en rikspolis till ett antal av högst 1.500 man.⁵⁰ Att detta sista beslut fattades kan förefalla något egendomligt. Utbildningen hade ju redan pågått i flera månader och Kungl. Maj:t hade den 3 september givit tillstånd att skaffa vapen åt dessa poliser även om det formellt hette »viss polisutbildning». Även i detta fall märks viljan hos regeringen att skaffa sig ett fastare grepp om den norska utbildningen i Sverige. Man ville inte nöja sig med den vaghet och de oklara ansvarsförhållanden, som dittills präglade utbildningen.

En komplikation uppstod i december då en svensk utbildningschef skulle utses. Söderman hade, troligen efter ett samtal med Erlander, fått uppfattningen att Möller avsåg att utnämna en annan person än Söderman till den inspektörspost, som han föreslagit skulle inrättas, och att han själv skulle få en post under denne inspektör. I ett personligt brev till Möller meddelade då Söderman att han ämnade draga sig tillbaka.⁵¹ Söderman blev emellertid, trots allt, den högste svenske administratören.

Den 3 december inkom från Söderman till regeringen en redogörelse över de vapentransaktioner, som han gjort.⁵² Begäran

---

⁴⁸ Skrivelser från soc.dep., dat. 3/12 1943. Södermans arkiv, vol. 26 (RA). I statsrådsprotokollet den 3/12, nr 4 omtalas att Persson blivit säkerhetsinspektör medan egendomligt nog inget nämns om Södermans utnämning till utbildningsledare.

⁴⁹ Brev från Söderman till Erlander, dat. 27/12 1943. Troligen feldaterat, bör vara 27/11. Södermans arkiv, vol. 26 (RA).

⁵⁰ Socialdepartementet, statsrådsprotokoll 3/12 1943, nr 3 (RA).

⁵¹ Avskrift av personligt brev från Söderman till Möller, dat. 4/12 1943. Södermans arkiv, vol. 26 (RA). Södermans brev måste ha orsakats av, att det i regeringens beslut inte nämns något om Söderman medan landsfogde Persson fått just den titel, »inspektör», som Söderman själv föreslagit skulle ges åt den högste svenske administratören.

⁵² PM av Söderman, dat. 3/12 1943. Statsministerns papper i UD:s arkiv.

om denna redogörelse hade lämnats av statsministern till Berg vid mötet den 2 december. Att Söderman fick lämna den, tyder på att regeringen inte kände till de vapenaffärer, som skett utan dess tillstånd.

Genom Kungl. Maj:ts beslut den 3 december hade det första uppbyggnadsskedet för polistrupperna avslutats. Det fanns därmed ett officiellt svenskt godkännande av polistruppsutbildningen. I fortsättningen gällde det att utvidga utbildningen och försöka göra den mer effektiv än den kunde bli på grundval av detta första beslut. Södermans roll blev hädanefter att ombesörja verkställigheten av regeringsbesluten, samt att hålla regeringen informerad om vad som försiggick i utbildningslägren. Några initiativ av den omfattning, som Söderman tidigare stått för, var hädanefter uteslutna.

Redan i januari 1944 började regeringen lätta på restriktionerna för reservpolisen. Då tilläts nämligen vissa läger att öka utbildningsantalet till 750 man, vilket innebar att fullständiga bataljoner kunde uppsättas, något som tidigare ej varit möjligt. Siffran ökades ytterligare senare på året. I november 1944 tilläts en ökning av totalantalet från 8.000 till 12.000 man.⁵³ Redan i september hade tillstånd givits att utöka antalet skjutläger till åtta, samtidigt som tyngre vapen fick användas. Övningstiden ökades efter hand och i december 1944 hölls en rent militär övning i Dalarna med nästan 5.000 man inblandade.⁵⁴ Övningen arrangerades av den svenska försvarsstaben med dåvarande överste Swedlund som övningsledare. Detta var första gången som den svenska militären på allvar engagerades i den norska utbildningen. Tidigare hade det mest varit enskilda militärer som tagits i anspråk. I april 1945 hölls slutligen en ny omfattande övning i Hälsingland med ca 6.000 deltagare.⁵⁵

---

⁵³ Socialdepartementet, statsrådsprotokoll 17/11 1944, nr 1 (RA).

⁵⁴ Se brev från general Ehrensvärd till förf., dat. 4/11 1969.

⁵⁵ ØRVIK, s. 163–175 samt SÖDERMAN, s. 76–82 och 183–202.

Det totala antalet mer eller mindre militärt utbildade, som sattes in i Norge efter krigsslutet, var omkring 13.000 man.

6

Avslutningsvis kan det vara befogat att göra några summeringar dels om de kontakter som togs mellan norrmän och svenskar och dels om samarbetet mellan svenskarna själva.

De norsk-svenska kontakterna under det s.k. militärmedicinska skedet och arbetet med hälsoplanen under 1943 utmärktes av att initiativen nästan helt kom från norrmännen själva. Utmärkande var också att dessa nästan undantagslöst vände sig till de svenska ämbetsmännen där generaldirektörerna Axel och Karl Höjer var de flitigast anlitade. Under planeringsarbetet med Carl Sembs hälsoplan torde Axel Höjer ha varit den ende svensk, som fullt ut kände innehållet. Regeringsmedlemmarna fick ingen information av norrmännen själva men Gustav Möller hölls ganska väl informerad av Axel Höjer. Några kontakter från svenskt regeringshåll med norrmännen togs inte, helt enkelt därför att hälsoplanen enligt det innehåll den syntes ha enbart skulle handläggas av de svenska ämbetsverken.

Även då det egentliga förberedelsearbetet med polisutbildningen började under våren 1943 vände sig norrmännen till de svenska ämbetsmännen, där främst Harry Söderman kontakades. Sedan utbildningen börjat förekom dock kontakter även med den svenska regeringen. Detta skedde vid justitieminister Wolds besök i Sverige under hösten 1943. Samtal fördes då med bl.a. Per Albin Hansson, Gustav Möller och Torvald Bergquist.¹ Wolds regeringskontakter torde emellertid inte ha berört några mera betydelsefulla utbildningsfrågor. Utbildningens riktlinjer var redan fastslagna och förändrades inte genom Wolds samtal.

---

¹ Brev från cand. philol. Grimnes till förf., dat. 12/5 1970, vari omtalas att Wold berättat om dessa regeringskontakter dels i ett brev, dat. 28/9 1943 till finansminister Hartmann i London och dels i en intervju den 2/11 1966.

I Harry Söderman fanns på svensk sida en person, som ofta låg före t.o.m. norrmännen själva då det gällde nya initiativ. Denna ledande ställning inom det norska polisutbildningsarbetet behöll Söderman ända tills den svenska regeringen i mitten av november 1943 krävde att själv handlägga dessa frågor.

Norrmännen hade under hela detta inledande skede försökt hålla arbetet så decentraliserat som möjligt på svensk sida, säkert inte utan påverkan från Söderman. Varje handling, som kunde sägas ha ett militärt syfte, maskerades genom en motive-ring som var civil och som för svenskarna var av positiv innebörd. Ett bra exempel härpå utgör hälsoplanen. Säkert skulle den ha blivit åtskilligt fördröjd om dess rätta syfte varit mer allmänt känt.

Det norska flyktingkontoret i Stockholm kom i flera fall att utgöra täckmantel för utbildningsarbetet men det uttrycktes från flera norska håll farhågor för att driva hemlighetsmakeriet för långt. Dessa farhågor var välgrundade, vilket visade sig i november 1943 då de stora problemen uppstod vid regeringens behandling av reservpolisplanerna. Något av den balansgång, som norrmännen var tvungna att gå, illustreras i en skrivelse av det norska sändebudet i Stockholm, Jens Bull, angående igångsättandet av den första poliskursen på Gottröra. Han skriver bl.a. att »Det bör heller ikke drives hemmelighetskremmeri med hva som foretas der, men på den annen side må saken behandles diskret; det er ingen grunn til å publisere detaljer om hva man skal arbeide med».²

När man skall undersöka samarbetet på den svenska sidan visar det sig ganska snart att det mera är enskilda personer och mindre statliga institutioner och myndigheter som satt sin prägel på utvecklingen. Någon analys av de inblandades motiv för sitt

---

² Norges forhold . . . , III, s. 277 ff., dok.nr 481.

handlande har däremot varit svår att göra i ett ämne av så sekret karaktär som detta.

Som omtalats ovan synes chefen för medicinalstyrelsen Axel Höjer länge ha varit den ende svensk, som till alla delar var informerad om den norska hälsoplanen. Brodern Karl hölls säkert informerad i tillräcklig grad för att inte det norska brevet till honom den 11 juni med upplysningar om hälsoplanen skulle komma som någon direkt överraskning. Socialminister Gustav Möller, som liksom Axel Höjer hade en starkt »nordisk» inställning, hölls även informerad av denne. Ända till i slutet av juni, då det militärmedicinska arbetet redan påbörjats och då utrikesminister Günther underrättades genom Karl Höjer, torde Möller därför ha varit den mest informerade av regeringsledamöterna om det arbete som pågick. Trots att dessa statsråd underrättades om hälsoplanens verkliga innehåll nådde emellertid aldrig detta utbildningsskede utanför det svenska ämbetsmannaplanet. Möjligen uppfattades det som en fördel att ärendet behandlades på ett plan där inte regeringen eller enskilda statsråd behövde taga ansvaret.

Gustav Möller kom i samarbete med Thorvald Bergquist att spela en framträdande roll även under polis- och militärutbildningsskedena. Förgrundsgestalten på svensk sida under dessa skeden var emellertid Harry Söderman. Samarbetet mellan dessa tre var mycket nära och också informellt. Sålunda gavs tillståndet att utbilda de första femtio ordningspoliserna muntligen till Söderman av Möller och Bergquist och troligen var förhållandet detsamma vad gäller utvidgningen till 1.200 poliser.

Informationen mellan regeringsledamöterna torde inte heller ha varit den allra bästa, vilket bl.a. framkom då statsministern i december 1943 beslöt att norrmännen hade att vända sig direkt till honom med sina förslag. En orsak till denna dåliga information kan ha varit att det var en tillförordnad regering, som fick taga ställning till de enda två frågor, båda gällande vapenutlämning, som kom upp på regeringsplanen innan tillståndet gavs i

december 1943 att utbilda norska reservpolistrupper.³ I statsrådsprotokollet den 3 september talades dessutom endast om vapenutlämning för »viss polisutbildning» medan det inte antydde att vapnen var avsedda för de norska polistrupperna. Då dessa vapen utlämnades från arméns förråd torde det också ha skett bakom ryggen på försvarsministern.

Harry Södermans arbete präglades från första början av den största sekretess och själv säger han också att »diskretionen var . . . vårt främsta budord».⁴ Uppgiften att utbilda norska polistrupper var i viss mån självpåtagen. Visserligen hade den allra första kontakten 1942 tagits från norsk sida men därefter ledde Söderman arbetet på ett många gånger självrådigt sätt, som ofta ställde den närmast ansvarige, statsrådet Möller, inför fullbordat faktum. Det mest belysande exemplet är när Söderman under-tecknade vapenkontraktet med den finska firman två dagar innan regeringen i konselj fattat beslut därom. Det har alltså varit Söderman, som hela tiden drivit på utvecklingen och legat ett steg före övriga.

Att inte Södermans kontakter med statsrådet Sköld fortsatte efter det första vapenutlämningsbeslutet i juni 1943 berodde delvis på att Söderman ville att verksamheten skulle uppfattas som en polisiär utbildning och därmed sortera under socialdepartementet men också på att Sköld snart fick en kylig inställning till Söderman och dennes planer. Kontakten med Söderman blev sparsam »efter min upptäckt av hans smussel»⁵ säger således Sköld. Södermans många gånger okonventionella arbetsmetoder och försök att föra regeringen bakom ljuset skapade knappast något gott arbetsklimat. Detta visade sig speciellt i november 1943 då Södermans reservpolisplaner stötte på motstånd från regeringen före godkännandet den 3 december.

Regeringens reaktion senhösten 1943 på polisutbildningspla-

³ Besluten fattades den 15 juli resp. den 3 september 1943.

⁴ SÖDERMAN, s. 23.

⁵ Brev från f. statsrådet Sköld till förf., dat. 13/11 1969.

nerna gör det befogat att sätta ett frågetecken inför Södermans utgångspunkt att ärendet måste handläggas med en mycket långt driven sekretess även inför de högsta svenska myndigheterna. Regeringens tveksamhet till Södermans planer i november synes inte ha berott på räddhåga eller principiell motvilja, utan den tillfälliga negativismen hade sin naturliga förklaring i en förtrytelse över den bristfälliga information, som dittills givits av Söderman och av norrmännen. Regeringsbeslutet den 3 december om utbildning av 8.000 reservpoliser tyder härpå. Ganska snart ökades också den planerade polisstyrkan, och flera av de tidigare restriktionerna lindrades eller upphörde helt. Ett större svenskt tillmötesgående gentemot de norska planerna underlättades också av krigshändelsernas utveckling, som medförde att det tyska trycket på Sverige successivt minskade.

Norwegian police training in Sweden 1943

As a result of the German occupation of Norway in April 1940 an ever-increasing number of Norwegians fled to Sweden. The majority of these refugees were men of call-up age, many of whom intended to join the Norwegian units that were being formed in England and Canada. However, this possibility of going further afield was limited, and large numbers of refugees were left without work in Sweden. Those who were given jobs in forestry or on the roads were often discontented because they wanted to be more directly involved in the fight against the occupying forces in their home country. During 1942, therefore, various proposals were put forward by Norwegians to give those refugees in Sweden who were liable for conscription some form of military training. When in the spring of 1943 things began to go badly for the Germans the plans took on definite shape, while at the same time the attitude of the Swedish authorities to the Norwegian proposals became more positive. By the summer of the same year, training of the first Norwegian refugees was begun under the title of "police training". The chief figure in this scheme, and in the future work, was the head of the Swedish Criminal Police Registry, docent Harry Söderman. The work expanded rapidly and

by the end of the war in 1945 there were about 13,000 refugees in Sweden who had received some form of military training.

One of the problems taken up in the essay, which deals with the actual inception period in 1943, was that of finding out at what level and through whom contact was made between Norway and Sweden. Another topic has been to study the cooperation and the flow of information between Swedish persons and authorities, and how the decisions were taken.

The most important lines of training were as follows: a so-called health or military medicine line, which involved military classification; a police training line; and a preparatory military training line. The big problem, of course, was how to fit in with the Swedish neutrality.

In order to check the whereabouts of men of call-up age a registration office, called personnel control, was set up on the initiative of the Norwegians during the spring, 1943. However there was no question of activating the refugees. At a meeting with leading Norwegian politicians in London at the beginning of 1943 it was decided to investigate the possibilities for making a military classification of the refugees. The Swedish contact man was Axel Höjer, Director General of the Swedish Board of Health, who was positive to the Norwegian proposals. Control of the Norwegian side was taken over by a doctor, Carl Semb, who put forward his own so-called health and vaccination plan which proposed that the refugees should undergo preparatory military training in addition to being militarily classified. The contents of this health plan were in all essentials military, but they were presented to the Swedish authorities as a purely civil medical plan. Apart from Axel Höjer, his brother Karl Höjer, Director General of the Swedish Social Welfare Board, and Gustav Möller, Minister for Social Affairs, were the Swedes who were best informed as to the Norwegian intentions. Foreign Minister Günther did not get to know about the work in the so-called health camps until a day or so after it had started. There were a good 40 of these health camps, through which between 10,000 and 11,000 Norwegian refugees passed.

Simultaneously to the development of the health plan, Harry Söderman had started making preparations for training Norwegian police based on the system used for Swedish military police. The first course, which was approved by ministers Möller and Bergquist

at the end of May, started a month later with the training of 50 so-called regular police. Söderman arranged for arms for these police a few days later after consulting the Minister of Defence, Per Edvin Sköld. Söderman, however, had long had his thoughts fixed on something on a much grander scale, and towards the end of the summer he presented a plan for training 1200 police to Möller and Bergquist. Almost simultaneously he presented the Ministry for Social Affairs with a request for a large quantity of arms, this being approved by an interim government after only a couple of days. Prior to this Söderman had in all probability received spoken permission to extend the training to 1200 men. Most of the arms concession was bought by Söderman from the army supply, probably without the knowledge of the Defence Staff. The purchase did, however, arouse criticism from the government, and when the Minister of Defence got to hear about it he refused to deliver any more arms.

Söderman drew up the future policy in consultation with, among others, the Norwegian Minister of Justice, Wold, and this form of training was subsequently called "national police training". No further increases to the 1200 national police were made.

Before long, however, Söderman laid plans for a form of training with a significantly more military content than had previously been the case. The training was to take place under the title of "reserve police". At the same time the Norwegians, headed by Semb, prepared a plan for training regular military forces. After a while these two proposals were combined, while at the same time the Norwegians made an organisational division between national police and reserve police. The main plans for the reserve police were ready at the beginning of October and Söderman thereupon ordered large quantities of arms without the Swedish government having come to a decision on the matter. A first plan was presented to Minister Möller by Söderman on 2nd November. It is unlikely, however, that the whole government saw the plan. There were several misgivings and a new plan was worked out and presented to the entire government in the middle of November. It was not until the Foreign Department had been drawn in that the government decided on 3rd December that 8000 reserve police should be trained largely along the lines of Söderman's proposals. Söderman himself was appointed Swedish head of training. Minister of State Per Albin Hansson and certain other ministers, however, were dissatisfied because Söderman

and the Norwegians had gone behind the back of the government, and they decided that in future the Norwegians were to submit their proposals to the Minister of State in person.

The government decision of 3rd December brought to an end the first period of development, and it remained only to extend the training and make it more effective than the initial decision allowed. By spring 1944 the government had already begun to ease its restrictions. The hesitation in the face of Söderman's plans can thus be seen not to have been due to fear or to aversion on principle to the training of Norwegian police, but can probably be explained by Söderman's excessive secrecy.